

یوسفی هروی و بدایع الانشاء

دکتر مهدی سلمانی

استادیار زبان و ادب فارسی دانشگاه صنعتی اصفهان. m.salmani54@yahoo.com

چکیده

یوسفی از مشاهیر پزشکان قرن دهم هجری و متولد خواف خراسان، که پس از کسب دانش در ماوراءالنهر و به سبب اقامت طولانی در هرات به هروی مشهور شد و پس از آن به همراه پدرش به دربار گورکانیان هند رفت و تا پایان عمر (۹۵۰ ه.ق) در آنجا بود. مجموعه بدایع الانشاء اثری با ارزش است که یوسفی هروی آن را در سال ۹۴۰ ه.ق برای فرزندش رفیع‌الدین حسین به رشته تحریر درآورد. او این کتاب را که مشتمل بر بسیاری از نامه‌هاست به عنوان سرمشق برای مردم از مرتبه‌ها و مقام‌های گوناگون نوشته و مرتب کرده است. بدایع الانشاء شامل دو نوع از نامه‌ها می‌شود: ۱. سلطانیات یا توقیعات؛ که شامل دستورات یا فرمانهای سلاطین و حکام و امرا و همسر و فرزندان آنها می‌باشد. ۲. محاورات یا اخوانیات؛ که خود به سه بخش تقسیم می‌شود: الف. مرافعات ب. مراسلات پ. رقعات. و هر بخش شامل خطابی و جوابی است. این کتاب آمیخته با شعر و سجع‌های متوازی و متوازن فراوان و همچنین القاب و کنیه‌ها می‌باشد که نمونه‌ای از انشای منشیانه و مترسلانه‌ی قدیم است. این اثر دارای اهمیت تاریخی و فرهنگی و اجتماعی و ادبی خاصی می‌باشد.

مقدمه

در تمدن اسلامی انواع رسایل یا مکاتیب را به سلطانیات یا اخوانیات تقسیم می‌کردند. در نگارش این نامه‌ها آداب خاصی رعایت می‌شده و در استعمال عناوین برای هر طبقه از طبقات اجتماع یا هر دسته از امرا و وزرا و سرداران و رجال مختلف و پادشاهان و سلاطین حدود و قیودی معین بود که می‌بایست رعایت شود. از همین جاست که از دوره سامانیان به بعد به نوشتن چنین کتاب‌هایی در آداب نامه نگاری توجه می‌شد. در باب «ماهیت دبیری و کیفیت دبیر کامل» و آنچه تعلق بدین دارد، در کتاب **چهار مقاله** نظامی عروضی سمرقندی بحثی مستوفی آمده و چون چنانکه می‌دانیم، چهارمقاله در وسط قرن ششم تألیف یافته، فعلا سخن نظامی عروضی را باید قدیمی ترین بحثی دانست که در این باب به زبان فارسی شده و دست ما رسیده است. اما چهار مقاله فقط در باب شرایط دبیری و ترسل نیست و قدیمی ترین کتابی که در این باره به زبان فارسی تدوین شده، کتابی است به عنوان «**دستور دبیری**» از معین الدین محمد ابن عبدالخالق میهنی. از میان این گونه مجموعه‌ها آنچه **ابوالفضل بیهقی** از استاد خویش **ابو نصر مشکان** در کتاب خود آورده و همچنین مجموعه نامه‌های

حجۃ الاسلام محمد غزالی به وسیله یکی از نزدیکان او بعد از مرگ او جمع آوری و به نام «**فضایل الانام من رسایل اخوانی**» به روش مکاتیب مشایخ و علمای عهد آمیخته به اشارات مختلف و آیات احادیث است. شاگرد او عین القضات همدانی مجموعه‌ای بسیار ارزنده از **مکاتیب فارسی** دارد که به حق قابل توجه و اعتناست. از اواسط قرن ششم هجری نویسنده‌ای مشهور به نام «منتجب الدین بدیع علی ابن احمد الکاتب اتابک الجوینی» (منشی سلطان سنجر) مجموعه‌ای ذی قیمتی از منشآت دارد به نام «**عتبه الکتبه**» که بعد از نویسنده از جمله سرمشق‌های نویسندگان شمرده می‌شد. پس از او رشید وطواط (۵۷۳ ه.ق)، منشی اتسز خوارزمشاه و پسرش ایل ارسلان مکاتبی به تازی و پارسی دارد که قسمت اعظم آن را خود در سفینه‌ای از اشعار و مکاتیب خویش گرد آورده است و آن را «**ابکار الافکار فی الرسایل والاشعار**» نامیده است. کمی بعد از او نویسنده بزرگ دیگری به نام «**بهاء الدین محمد ابن مؤید البغدادی**» که از مشاهیر کتاب ایران و از نویسندگان مشهور زمان خود بوده است، مجموعه‌ای مهم به نام «**التوسل الی الترسل**» دارد. همچنین کتاب «**دستور الکاتب فی تعیین المراتب**» از محمد ابن هندوشاه نخجوانی (۷۶۰ ه.ق) در این زمینه در خور ذکر است. پس از آن می‌توان به کتاب‌هایی از جمله: **مکتوبات امام ربانی** (از مجموعه نامه‌های شیخ احمد الفاروقی النقشبندی)، **انشای ماهرو** از عین الدین عبدالله ماهروی مولتانی (۷۶۴ ه.ق)، **ریاض الانشا** از خواجه عمادالدین گاو، **ترسل و انشا** از معین الدین اسفزاری، **مخزن الانشا** از ملاحسین واعظ کاشفی سبزواری، **شرف نامه** از شهاب الدین عبدالله مروارید کرمانی متخلص به بیانی، **نامه نامی** از غیاث الدین ابن همام الدین معروفه خواندمیر و **آثاری** از این دست اشاره کرد (صفا، ۱۳۷۶، ج ۱: ۱۴۰-۱۴).

درباره ترسل و انشا نویسندگان در آثار خود بسیار سخن به میان آورده اند، اما کتابی که بتواند همه جوانب کار را در بر بگیرد و نیازهای این فن را برطرف کند و همه چیز را پوشش‌دهنده بررسی کند، نوشته نشده است و کتاب‌های فراوانی هم وجود دارند که هنوز تصحیح علمی و دقیقی روی آنها انجام نشده. برای انجام چنین کاری نیاز است که در آغاز کار همه کتاب‌هایی که در این زمینه نوشته شده را شناسایی و آنها را تصحیح علمی و انتقادی کرد تا بتوان شناخت جامعی نسبت به